

АРХИТЕКТ ВАСИЛИЈ (ВИЛХЕЛМ) ФЈОДОРОВИЧ БАУМГАРТЕН

Иако је Вилем Баумгартен врло познато име међу руским архитектима емигрантима, о његовом животу и раду још увек није сакупљено довољно података. Из пријаве пребивалишта, која се чува у Историјском архиву Београда, сазнајемо да је рођен 17. октобра 1879. године у Петрограду (Русија), од оца Тодора и мајке Софије, рођене Чавсман. У истом извору налазимо и податак да је био ожењен Ксенијом, рођеном Бенци, да је имао синове Андреја и Михајла. У Петрограду је завршио Високу Великониколајевску војноинжењеријску академију. После Октобарске револуције емигрирао је у Краљевину СХС. Радио је у Министарству грађевина у Београду.¹ Из списка и адреса руских архитеката у Југославији, који је урадио архитект Јеремејев, сазнајемо да је Баумгартен у Београду живео на Топчидерском брду, у вили Капетанович. Међутим, из већ поменутог документа о пријави пребивалишта сазнајемо да је пре виле Капетанович Баумгартен променио неколико боравишта и то у улицама: Душановој 8, Стишкој 22, Румунској 10, Милоша Великог 47, Битољској 43, Мајданској 60, Дурмиторској 21, Зеничкој 4, Румунској 7/13, Румунској 7/5. Неколико познатих дела сврставају Баумгартена

међу руске ствараоце који су, у области архитектуре, остварили значајан допринос у нашој средини.

Прво, нама познато, Баумгартеново дело јесте зграда Генералштаба у улици Кнеза Милоша у Београду. Иако немамо готово никаквих података о Баумгартеновом стручном раду, по чињеници да му је поверено пројектовање тако значајног и монументалног јавног објекта можемо закључити да је већ тада морао уживати велики углед. Стога се са прилично сигурности може претпоставити да су пре Генералштаба морали постојати и ранији пројекти, на основу којих се Баумгартен препоручио за овако озбиљан задатак, који нама нису познати.

Стара, срушена зграда Генералштаба налазила се на простору Горњег града Београдске тврђаве. Нова зграда је подигнута између 1924. и 1928. године у улици Кнеза Милоша бр. 33. Монументално здање кубичног волумена носи све одлике академског начина изражавања. Како је то иначе својствено овом стилском опредељењу, сва пажња је усмерена на спољни ефекат грађевине, док организација основе није била предмет посебног интересовања пројектанта. Просторије су, према типич-

¹ Павловић-Лончарски В., Гордић, Г., *Руски архитекти у Београду* (каталог), Београд 1998, 26.

Сл. 1. Зграда Генералштаба у улици Кнеза Милоша у Београду
Fig. 1 General Headquarters Building, Kneza Miloša Street, Belgrade

чној академској схеми, симетрично распоређене у приближно квадратни облик основе. Зграда има приземље, три спрата и мансарду. Троделна подела је присутна како у хоризонталној тако и у вертикалној организацији фасаде. Разноврсним облицима архитектонских елемената избегнута је монотонија на богато декорисаном зидном платну. Изнад рустично обрађеног приземља ређају се низови различито обликованих прозорских отвора, који су у зони првог и другог спрата надвишени квадратним или заобљеним тимпанонима. Изнад раскошно

профилисаног кровног венца налази се атика са полукружним отворима између којих су скулптуре. Нацрте за скулптуре је радио Иван Рик, а извео их је А. Амосов у вештачком камену. То су слободне фигуре, које у складу са наменом грађевине представљају војнике у различитим ситуацијама. Аутор делова фасадне пластике је и вајар Алисов, који се појављује на првој колективној изложби руских уметника одржаној 1928. године у Београду.² Доминантан елемент у декорацији фасаде чине пиластри, смештени у зони првог и другог

² Аноним, Прва колективна изложба руских уметника, *Правда*, 4. V 1928, 5.

спрата. Они су на бочним ризалитима, који иначе спојени на углу формирају акценат целине, удвојени и тиме још више наглашени. Ово складно пропорционисано, хармонично и зналачки изведено здање проглашено је за „најмонументалнију државну грађевину у Београду“.³ По другој оцени, „оно ни по чему не одступа од сличних композиција у иностранству и могло би с тим ефектом да делује у било ком европском урбаном амбијенту“.⁴ Познати српски архитектор и теоретичар архитектуре Милутин Борисављевић издвојио је зграду Генералштаба као „једину успелу ствар коју су нам дали Руси“, оцењујући у целини негативно њихов архитектонски опус, приписујући му „гломазност“ и „незграпност форми“. С друге стране, зграду Генералштаба описао је као „величанствену и монументалну палату широког замаха, грандиозне композиције и перфектних пропорција и детаља“. Борисављевић за њу каже да је „то класично дело београдске архитектуре и понос Београда“.⁵ Целокупном утиску доприноси с посебном пажњом обликован ентеријер здања. У његовој богатој декорацији се истиче композиција *Самсон и лав*, коју је извео руски вајар Владимир Загородњук.

Следећи пројекат Баумгартена у Београду био је Руски дом у улици Краљице Наталије.⁶ Овим подухватом је испуњен завет Николе Пашића везан за споменик цару Николају II, чије име дом носи. Изглед и основа пројекта, који су заједнички потписали Светозар Генић и Баумгартен, налазе се у Историјском архиву Београда. У истој установи се чува и неколико докумената који се односе на овај објекат. Једним од њих се архитектору Светозару Генићу одобрава да може потписати планове за подизање Руског дома, пошто му је „израда планова поверена конкурсом“. Већ у другом документу, у којем архитекта Милан Секулић подноси извештај о отпочињању радова на Дому Руске културе, од 26. маја 1931. године, наводи се да се радови изводе под надзором архитекта Баумгартена. Остао је неразјашњен сплет околности под којима је подизање дома након Генића поверено Баумгартену. У новинском тексту „Политике“⁷ записано је да је утемељитељ дома био краљ Александар, а да су се прилозима одазвали многи чланови краљевског дома, државна министарства, патријарх Варнава, бројне хуманитарне, културне, соколске и струковне организације, као и велики број руских емиграната. Зидање дома је започето

³ Аноним, Палата Главног Генералштаба, *Време*, 13. XII 1928.

⁴ Несторовић Б., Постакадемизам у архитектури Београда (1919-1941), *Годишњак града Београда XX*, Београд 1973, 352, 353.

⁵ Борисављевић М., Архитект или инжењер, *Правда*, Београд 29. V 1929; Борисављевић М., *Златни пресек и други есеји*, Београд 1998, 280-283. О згради Генералштаба видети и: Павловић-Лончарски В., Гордић Г., *op. cit.*, 26; Аноним, Нова зграда Генералштаба споља је већ готова, *Политика*, 27. IV 1928, 7; Аноним, Довршење и усељење зграде Генералштаба, *Политика*, 26. XII 1928, 7.

⁶ О згради Руског дома: Павловић-Лончарски В., Гордић Г., *Ibid*, 24; Аноним, Руски емигранти

у Београду подижу свој дом, *Време*, 25. VI 1930; Аноним, Руски дом у улици Народног фронта, *Правда*, 26. III 1931; Аноним, Почело је подизање дома руске културе, *Правда*, 10. VI 1931; Аноним, Подизање монументалног руског дома, *Време*, 14. III 1931; Аноним, Дом руске културе, *Време*, 15. III 1931; Аноним, Дом руске културе биће ускоро довршен, *Правда*, 21. IV 1932; Аноним, Руски дом је оживео, *Правда*, 5. X 1932; Аноним, Освећење дома руске културе, *Политика*, 7. IV 1933; Аноним, Освећење руског дома, *Правда*, 10. IV 1933; Аноним, Освећење дома Цара Николе II, *Време*, 10. IV 1933; Аноним, Руски дом, *Правда*, 22. II 1936.

⁷ Ђурић О., Споменик и дом у част Николаја II, *Политика*, 20. IX 1992.

1931. године, на месту старих зграда руског посланства које су биле срушене. Након освећења и свечаног отварања 1933. године, под његов кров су смештене руске културне и просветне установе: Народна библиотека, научни институт, основна школа и гимназија, музичко друштво, Савез сликара и вајара, Музеј коњице, државна комисија за избеглице.

Што се самог Баумгартеновог архитектонског пројекта тиче, већ на први поглед се уочавају неки заједнички елементи које запажамо и на фасади Генералштаба. То су, пре свега, истурени бочни ризалити, кровни венац и атика са полукружним отворима, као и различито обликовани завршеци прозора. Међутим, у поређењу са Генералштабом, зграда Руског дома је знатно скромнија, а њена архитектонска обрада једноставнија. Једини нов елемент у композицији фасаде, који није примењен на згради Генералштаба, јесу балкони. Склад и мирноћа одликују и ово Баумгартеново дело у стилу руског ампира. „Сви домови руских емиграната-великопоседника подигнути су у том стилу.“⁸

Један од важних познатих података о стручном раду Баумгартена јесте да је сарађивао са Иваном Риком, такође руским емигрантом.

Према подацима које налазимо у дневној штампи, можемо закључити да је Баумгартен био веома активан на уметничким изложбама, чак је током припреме велике изложбе *Руска уметност у еми-*

грацији, 1929. године, био на челу организационог одбора. Годину дана раније, приређена је велика изложба Друштва руских уметника у Краљевини СХС, на којој су, осим сликарских дела, пажњу јавности привукли и радови групе руских архитеката.⁹ Поред Верховскоја, нарочито је истакнут и Баумгартен, за кога је речено да „спада у одличне излагаче. То су радови са пуним осећањем за монументалност и перспективу“.¹⁰ Помињу се и радови вајара Алисова, који је аутор делова фасадне пластике на Баумгартеновом Генералштабу. Извесно је и Баумгартеново учешће на изложбама групе К.Р.У.Г. Излажући репрезентативне радове из домена црквеног градитељства, стамбене и јавне архитектуре чланови К.Р.У.Г.-а су потврђивали значајне резултате свог дугогодишњег рада у Југославији, исказујући разноврсност архитектонских идеја и облика. У годинама пред Други светски рат, њихов утицај на нашој архитектонској сцени слаби, смањује се број реализација, проређују се и гасе изложбе.

Известан допринос осветљавању личности и дела Вилгема Баумгартена, који су нам, како смо већ напоменули, до данас мало познати, налазимо у једној анкети листа „Време“.¹¹ У њој се Баумгартен изјашњава против ограничавања стваралачке мисли пројектаната, залажући се за међусобну сарадњу између градских „техничких органа“ и приватних архитеката.

Позната дела Баумгартена су и Официрски дом у Скопљу,¹² из 1929. године, и

⁸ Аноним, У Београду живи око 9000 руских избеглица, *Политика*, 7. IV 1933, 9.

⁹ Аноним, Отварање изложбе руских уметника у Београду, *Правда*, 3. V 1928, 4; Аноним, Прва колективна изложба руских уметника, *Правда*, 4. V 1928, 5; Аноним, Уметничка изложба руских емиграната, *Политика*, 4. V 1928, 6.

¹⁰ Аноним, Прва колективна изложба руских уметника, *Правда*, 4. V 1928, 5.

¹¹ Аноним, Шта мисле наши архитекти о савременој

архитектури, *Време*, 13. XI 1938.

¹² О згради Официрског дома: Аноним, Освећење новог Официрског дома у Скопљу, *Политика*, 17. XII 1929, 6; Аноним, Пред свечаним отварањем Официрског дома у Скопљу, *Правда*, 17. XII 1929; Аноним, На краљев рођендан биће у Скопљу свечано отварање Официрског дома, *Време*, 24. XI 1929, 5; Аноним, Освећење Официрског дома у Скопљу, *Време*, 17. XII 1929; Драинац Р., У царском граду Скопљу, *Правда*, 20. VII 1931.

Сл. 2. Официрски дом у Скопљу
Fig. 2 Officers' Club, Skopje

Хипотекарна банка у Панчеву, из 1940, коју је радио заједно са архитектом Солодовим.¹³

Отварање зграде Официрског дома дневна штампа је пропратила као значајан догађај у културној историји Скопља, коме су присуствовали краљ, министар војске, бан и друге истакнуте личности. На мермерној плочи уграђеној на згради, записани су подаци да је здање подигло Министарство војске и морнарице Краљевине Југославије за владавине Њ. В. Краља Александра Карађорђевића. Из истог натписа сазнајемо да је грађење почело 17. априла 1925. године, а завршено 1. децембра 1929.¹⁴ Зграда је проглашена за „највећу и најмонументалнију

грађевину у Јужној Србији, а у исто време најелегантнију и најпространију зграду ове врсте на целом Балкану.¹⁵ И унутрашњост здања уређена је врло раскошно, са великом свечаном салом, фоајеом, галеријама и салонима, по узору на монументалне грађевине Европе.¹⁶ У свечаној сали се налази двадесет позлаћених канделабара, три велика лустера и велики бели орао који држи националне амблеме и историјске симболе. У згради Официрског дома је био концентрисан целокупан живот официра скопског гарнизона, али и грађана који су били чланови дома. У сутерену су се налазиле две велике гардеробе, трпезарија

¹³ О згради Хипотекарне банке у Панчеву: Аноним, У Панчеву се подиже модерна палата агенције Државне хипотекарне банке, *Време*, 6. VII 1940.

¹⁴ Аноним, Освећење новог Официрског дома у Скопљу, *Политика*, 17. XII 1929, 6.

¹⁵ Аноним, На краљев рођендан биће у Скопљу свечано отварање Официрског дома, *Време*, 24. XI 1929, 5.

¹⁶ Аноним, Освећење новог официрског домау Скопљу, *Политика*, 17. XII 1929, 6.

Сл. 3. Официрски дом у Скопљу
Fig. 3 Officer's Club, Skopje

за офицере, кухиња и дванаест великих купатила. На крову дома је летњи ресторан са кога се пружа „изванредан поглед на читаво Скопље“.¹⁷ Посебна и раскошно опремљена одељења у дому су намењена краљу. То су маршалат, библиотека, читаоница, зелени салон и ложа, која је повезана са свечаном салом. На горњем спрату су краљеве одаје, спаваће собе, трпезарија, салон за примање, купатило и кухиња.

Монументална, угаона једносратна зграда Официрског дома у Скопљу изграђена

је у академском стилу. Њену посебност чине полукружно засведени трем на стубовима и динамична форма сложене кровне конструкције.

Баумгартен је радио и идејне скице за обнову манастирских конака Грачанице.¹⁸ Овај његов пројекат је објављен у листу „Време“, уз текст који описује како би будући конаци Грачанице требало да изгледају.¹⁹ Према овом пројекту, простор око Грачанице требало је да буде окружен оградом са аркадама и великим парком. Од

¹⁷ Аноним, На краљев рођендан биће у Скопљу свечано отварање Официрског дома, *Време*, 24. XI 1929, 5.

¹⁸ Вукадиновић М., Архитект г. Баумгартен израдио је величанствен пројекат Грачанице са конацима Њ. В. Краља и Њ. Св. Патријарха, језерима и парковима, *Време*, 20. X 1933; Аноним, Обнова манастирских конака Грачанице, *Време*, 8. VI 1935; Аноним, Апел одбора скопских госпођа за обнову Грачанице, *Правда*, 20. VI 1935; Аноним, Пред обновом конака

Грачанице, *Време*, 26. VI 1935; Аноним, У Београду је формиран одбор за обнову манастира Грачанице, *Правда*, 27. VI 1935; Аноним, Пред обновом конака Грачанице, *Време*, 5. VII 1935; Аноним, Радови на уређењу манастира Грачанице приводе се крају, *Правда*, 27. VIII 1937.

¹⁹ Вукадиновић М., Архитект г. Баумгартен израдио је величанствен пројекат Грачанице са конацима Њ. В. Краља и Њ. Св. Патријарха, језерима и парковима, *Време*, 20. X 1933.

Сл. 4. Официрски дом у Скопљу, ентеријер
Fig. 4 Officers' Club, Skopje, interior

околних зграда, предвиђен је конак краља, конак патријарха, конак за владике и зграде за најугледније госте. Са југоисточне стране, Баумгартен је пројектовао три вештачка језера. Парк са вештачким језерима Баумгартен је предвидео и ван зидова манастира, на простору од неколико хиљада квадратних метара. У циљу постизања пуног комфора, предвиђено је подизање електричне централе, као и постављање најмодернијих водоводних инсталација, парног купатила и централног грејања. Све садржаје Баумгартен је пројектовао тако да не заклањају манастир. Планирани околни објекти, и поред масивности која импонује, нижи су од храма, а терен се од цркве спушта ка осталим зградама, тако да је црква остала на узвишењу. Два главна конака су замишљена у националном стилу, са свим потребним комфором.

У Историјском архиву Београда се чува и Баумгартенов пројекат за вилу др Мите Ј. Лукића у чиновничком насељу „Вождовац“, из 1931. године, као и извод из уговора Задруге државних и самоуправних службеника за подизање станова у Београду и задругара са архитектама Баумгартеном и Сташевским, из 1930. године. О даљој судбини ових подухвата немамо података.

И поред свега наведеног, можемо закључити да подаци којима тренутно располажемо не омогућавају потпунију оцену Баумгартеновог стваралаштва у целини, као ни оног дела који нас у овом тренутку највише занима, а односи се на његов рад и допринос развоју архитектуре у нашој средини.

Оно што је, међутим, евидентно јесте да се већина сачуваних, нама познатих Баумгартенових пројеката, креће у домену

објеката јавне намене. С обзиром да се та врста објеката, по обичају, поверава особама које у струци уживају углед, можемо претпоставити да га је Баумгартен у нашој средини имао. То доказује и анкета листа „Време“, која је међу мишљењима најугледнијих градитеља о архитектури Београда објавила и Баумгартеново.²⁰ Већ смо поменули да је његова зграда Генералштаба од савременика била оцењена као „најлепша и најмонументалнија државна грађевина

у Београду“ која „ни по чему не одступа од сличних композиција у иностранству и могла би с тим ефектом да делује у било ком европском урбаном амбијенту“.²¹ Иако иза себе није оставио велики број објеката, висок ниво њихове архитектонске обраде уврстио је Баумгартена међу најзначајније руске градитеље емигранте који су, у периоду између два светска рата, градили у нашој средини.

²⁰ Аноним, Шта мисле наши архитекти о савременој архитектури, *Време*, 13. XI 1938.

²¹ Аноним, Палата Главног Генералштаба, *Време*, 13. XII 1928; Несторовић Б., *op. cit.*, 352, 353.

ARCHITECT VASSILY (WILHELM) FYODOROVICH BAUMGARTEN

Marina Djurdjević

Although Wilhelm Baumgarten is a well-known name among the Russian emigrant architects, the collected data about his life and work as yet are insufficient. A very few known works assign Baumgarten among the Russians who gave a significant architectural contribution to our environment. The earliest of Baumgarten's works known to us is the General Headquarters building in Kneza Miloša Street, Belgrade. Although there is almost no information about Baumgarten's professional activity, the fact that he was entrusted with the task of designing such an important and monumental public building allows the inference that he must have enjoyed an excellent reputation. It may therefore be assumed with a lot of certainty that some previous, as yet unknown, designs might have recommended Baumgarten for so serious a task as the General Headquarters building. The next Baumgarten's design carried out in Belgrade was the Russian House in Kraljice Natalije Street (now Narodnog fronta St). Among his identified works are also the Officers' Club in Skopje (1929) and the Mortgage Bank in Pančevo (1940), a co-project of Baumgarten and the ar-

chitect Solodov. The presently available data do not allow an assessment of his work as a whole, nor of its segment that this paper is focused on, which is his work in our country and his contribution to the development of Serbian architecture. What is obvious, however, is that most of Baumgarten's known projects are in the domain of public buildings. Given that domain as a rule is entrusted to professionals with an enviable reputation, Baumgarten seems to have enjoyed one in our milieu. This is additionally evidenced by a survey on the architecture of Belgrade that the newspaper *Vreme* conducted among the most eminent architects, Baumgarten included. The General Headquarters building was considered by his contemporaries as "the most beautiful and the most monumental public building in Belgrade" which "is in no way inferior to any such composition abroad and which could produce the same effect in any European urban setting". Although the buildings he left behind are not many, it is for their high architectural quality that Baumgarten ranks among the most important Russian emigrant builders active in our environment in the interwar period.

МАРИНА БУРЂЕВИЋ